

Jazyková tabu pohledem lexikografie

Martin Šemelík, Ph.D. | Mgr. Michaela Lišková

ÚGS FF UK | ÚČJTK FF UK, OSLL ÚJČ AVČR

Dny kulturní lingvistiky

22. 5. 2018

Úvodem

„Jazykovědci jsou chudáci, co nesouloží, bo si kdysi omylem přivřeli varlata do etymologického slovníku. To je jediné rozumné vysvětlení faktu, že o sprostárnách mluví jako o nejnižší vrstvě jazyka. Že je málokdy zkoumají, nevyprávějí o nich studentům a vůbec mají tak nějak pocit, že do správné mluvy nepatří, neboť ta je spisovná.“ (Maxim, 16. 1. 2015, Štefan Švec)

Struktura

- **tabu v jazyce**
 - obecně, typologie
 - chrématonyma: jak tabu ovlivňuje život
- **tabu a lexikografie**
 - mikrostruktura, makrostruktura
 - rozdílná míra liberalizace
 - příklady z ASSČ, nechybujete.cz; VNČAS

Kontext

- **Velký německo-český akademický slovník**
- **Akademický slovník současné češtiny**
- diskuse vybraných aspektů problematiky: **vulgarismy**

K tabu v jazyce

- vyhýbání se určitému slovu z obavy před jeho použitím (různé důvody)
- původně jedna z hlavních forem implicitní magie (např. Afrika, Austrálie, Oceánie, Amerika) – princip založený na pověře, že vyslovením jména mocného zlého ducha (např. zemřelého člověka) se tento duch přivolá a mluvčího potrestá
- srov. *Lord Voldemort* = ten, jehož jméno se nesmí vyslovit (Harry Potter) – tabuová větná perifráze

K tabu v jazyce

- **tabuová slova (pracovní pokus o základní typologii):**

1. tabuové náhražky (např. eufemismy): *medvěd, nádobíčko*

2. tabuová slova

ASCS lingv. tabuové slovo – nepoužívané ze slušnosti (pův. z pověrečné bázně); náhrada za takové slovo

penis, vagína

3. tabuová slova „na druhou“ (vulgarismy): *čurák, píča*

K tabu v jazyce

- tabu a onomastika/marketing (auta & léky)

(a) automobilový průmysl:

Mad'.: *Hyundai **Getz*** (= ejakulát + vulg.) → *Hyundai **Click***

Špan.: *Mitsubishi **Pajero*** (= masturbant + vulg.) → *Nissan **Montero***

(srov. http://www.tyden.cz/rubriky/auta/auto-tema/tajemstvi-automobilovych-jmen_84708.html a

<http://www.autoweb.cz/auta-s-nejvice-vulgarnimi-nazvy-tohle-detem-nevysvetlite/>)

K tabu v jazyce

(b) farmaceutický průmysl:

- C. Höschl (Reflex 2014): názvy léků
- anxiolytikum (= lék proti úzkosti) *Buspiron* se ve světě distribuuje pod názvem **Spitomin**, jenž je v Čechách prakticky nepoužitelný
- z podobných důvodů asi nebyl do češtiny přeložen známý finský básník **Eino Leino** ;-)

Tabu a lexikografie

- **Obecné slovníky**
- **makrostruktura** – výběr položek hesláře
- **mikrostruktura** – exemplifikace, definice, příznakovost...
- do 18. stol. relativně běžně, pak výraznější **(auto)cenzura**
- 20. stol.: obecně postupné **uvolňování, liberalizace**
- „Striving for frankness in lexicography is now an established contemporary practice.“ (Steiner 1980: 23)

Tabu a lexikografie

- **míra liberalizace individuální**
- USA X Velká Británie (paradox: vulgární amerikanismy nejdříve v britských slovnících)
- Texas X ostatní státy USA (*fuck*)
- *Oxford English Dictionary* (1. vyd. 1933):
- dlouhodobý projekt, změna přístupu k vulgarismům během prací, makrostrukturální nevyváženost
- změna po písmenu *n*: *fuck* X *shit*

Oxford Dictionaries

- <https://en.oxforddictionaries.com/explore/language-questions/vulgar-language-in-dictionaries>
- **Proč zařazujete do slovníků vulgarismy a nadávky?**
Oxfordské slovníky jsou spíše deskriptivní než preskriptivní: naši editoři zkoumají užívání slov ve velkých jazykových korpusech, jako je *Oxford English Corpus*, a hesla tvoří tak, aby co nejpřesněji a nejpřehledněji ukázala, jak se slova skutečně užívají – nikoli jak si někdo myslí, že by se měla užívat.

Oxford Dictionaries

- Naše všeobecné slovníky pro dospělé uživatele svévolně nevyklučují neformální nebo urážlivé výrazy, neboť i ty jsou součástí jazyka. Uživatel je vždy upozorněn na příznak výrazu „nálepkou“ jako *hanlivý* nebo *vulgární*, případně speciálními poznámkami k heslu.
- Slovníková hesla neustále vylepšujeme, což zahrnuje i průběžné přehodnocování těchto nálepek a komentářů.

Tabu a lexikografie

- **problematika diastratického označení**
- hranice mezi vulgárním a neformálním plynulá a v praxi těžko přesně určitelná (Svensén 2009: 326nn.)
- deskriptivní slovníky: **napětí mezi snahou popsat jazyk takový, jaký je, a faktickou legitimizací „závadného“ tím, že to je ve slovníku**

ASSČ: zařazení do hesláře

Akademický slovník současné češtiny

Ústav pro jazyk český
Akademie věd České republiky

[Úvod](#) [Autoři](#) [Předmluva](#) [Zásady zpracování](#) [Zkratky a značky](#) [Rychlé vyhledávání](#)

[Pokročilé vyhledávání](#) [Kontakty](#)

Hledej ve slovníku

Hledat v

hesláři celém odstavci

Vyhledat slovo:

A

aquaplaning

akvaplanink

anál -lu (6. j. -lu) m. než. kolokv.

1. anální otvor

masáž análu

dráždit anál

2. anální sex

pokud střídáte anál s vaginálním sexem, musíte vyměnit i kondomy

Slovník spisovného jazyka českého (1960–1971)

[Exportovat heslo do PDF](#)

Vhodný příklad nad zlato

Lingea: *porno*

The screenshot shows the Lingea website interface. At the top, the logo "nechybujte.cz" is displayed in a stylized green font, with the tagline "správně česky" below it. A navigation bar contains four colored tabs: "slovník současné češtiny" (grey), "slovník českých synonym" (blue), "pravidla českého pravopisu" (red), and "gramatika češtiny" (purple). Below the navigation bar is a search bar containing the word "porno" and a magnifying glass icon. To the right of the search bar is a button labeled "procházet abecedně" with left and right arrow icons. Below the search bar, a list of search results is shown. On the left, under the heading "Hesla", are the entries "porno¹" and "porno²". On the right, the main definition for "porno¹" is shown: "-a s (6. j. -u) (hovor.)". Below this, the word "pornografie" is listed, and "dětské porno" is highlighted with a red rectangular box. Below "dětské porno" is the phrase "točit porno".

Oxford English Dictionaries: *porn*

[Home](#) > [British & World English](#) > [porn](#)

Definition of *porn* in English:

porn

NOUN

[mass noun]

informal

1 Pornography.

'hardcore porn'

[— More example sentences](#)

'Every now and then I'll look at some gay porn out of curiosity just to see if it gives me a rush.'

'The most malicious use I can come up with is that nothing would change on the display, but the prints would come out as hardcore porn.'

'Those who seek hard-core porn can no doubt still find what they want on the black market in unclassified videos.'

'A pensioner from North Yorkshire has been jailed for downloading hardcore child porn from the Internet.'

'The mainstreaming of hardcore porn is now splashing onto Britain's high streets and town centres.'

'They usually have a number of small theaters showing non stop gay and straight porn.'

'If you see a single female in there, try to stay away from the 'orifice' hardcore porn.'

'He is handed a crate of beer and some gay porn before being left to enjoy himself alone.'

'A faculty member was once fired because his campus roommate found his stash of gay porn.'

'You start to look for more graphic pornography and start using porn that disgusted you earlier.'

'The hetero porn, from trial testimony, was used to excite and entice his young victims.'

Význam – exemplifikace

Lingea: *kurvit se*

The screenshot shows the website *nechybujte.cz* with the tagline "správně česky". The navigation bar includes links for "slovník současné češtiny", "slovník českých synonym", "pravidla českého pravopisu", and "gramatika češtiny". A search bar contains the text "kurvit se" with a magnifying glass icon. To the right of the search bar is a "procházet abecedně" button with left and right arrow icons. Below the search bar, there are two boxes: "Hesla" containing "kurvit se" and "Odvozená slova" containing "kurvit se". The main content area displays the definition of "kurvit se" as a vulgar term with its inflection and two numbered meanings. The first meaning is "být sexuálně nevázaný" with examples "kurvit se za peníze" and "Kurví se s jeho nejlepším kamarádem.". The second meaning is "kazit se" with the example "Nějak se kurví počasí.". The sentence "Kurvim se s tím už týden." is highlighted with a red box, and a blue arrow points to it from the right. Below the main content, there is an orange bar with the word "témata".

nechybujte.cz
správně česky

slovník současné češtiny | slovník českých synonym | pravidla českého pravopisu | gramatika češtiny

kurvit se 🔍

procházet abecedně ⏪ ⏩

Hesla
kurvit se

Odvozená slova
kurvit se

témata

kurvit se *ned.* (3. mn. -í; rozk. -i; 2. mn. -ěte; přech. přít. -ě) (vulg.)

- být sexuálně nevázaný**
kurvit se za peníze
Kurví se s jeho nejlepším kamarádem.
- kazit se**
Nějak se kurví počasí.
Kurvim se s tím už týden.
kurvit se s esejí

Tabu a lexikografie

- Tabu a VNČAS: *Fickerei*
- = soulož + vulg.
- handout

Tabu a lexikografie

- geneze hesla
- exemplifikace
- slova příbuzná

Závěrem

- tabu v epoše postmoderny, rozkolísanost norem
- ve společnosti vulgarita a pruderie zároveň
- rovnováha mezi deskripcí jazykové reality a „dobrým vkusem“
- subjektivita, kompromis (týmová práce)
- **zdravý selský rozum**

Literatura (výběr)

- **Béjoint, Henri (2004): *Modern Lexicography. An Introduction.* Oxford University Press.**
- Bußmann, Hadumod (2008): *Lexikon der Sprachwissenschaft.* Stuttgart. Kröner.
- Crespo-Fernández, Eliecer (2015): *Sex in Language. Euphemistic and Dysphemistic Metaphors in Internet Forums.* Bloomsburg Publishing.
- Čermák, František (2007): *Jazyk a jazykověda.* Praha. Karolinum.
- Čermák, František (2010): *Lexikon a sémantika.* Praha. Nakladatelství Lidové noviny
- Engelberg, Stefan – Lemnitzer, Lothar (2009): *Lexikographie und Wörterbuchbenutzung.* Tübingen. Stauffenburg.
- Filipec, Josef (1995): *Teorie a praxe jednojazyčného slovníku výkladového.* In: František Čermák – Renata Blatná (eds): *Manuál lexikografie.* Jinočany. H & H, s. 14-49.

Literatura (výběr)

- Lyons, John (1990): *Die Sprache*. 3. vyd., překl. angl. originálu Christoph Gutknecht et al. München. Beck.
- Nöth, Winfried (1985): *Handbuch der Semiotik*. Stuttgart. Metzler.
- Ouředník, Patrik (2005): *Šmírbuch jazyka českého. Slovník nekonvenční češtiny*. Praha. Paseka.
- Quirk, Randolph (1986): *Opening Remarks*. Illson, Robert (vyd.): *Lexicography. An Emerging International Profession*. Manchester, s. 1-6.
- Steiner, Roger Jacob (1980): *Putting obscene words into the dictionary*. *Maledicta* 4/1, s. 23-37.
- Svensén, Bo (2009): *A Handbook of Lexicography. The Theory and Practice of Dictionary-Making*. Cambridge University Press.
- Vachková, Marie (2014): *Z lexikografické dílny Velké německo-české lexikální databáze: Slovníkový příklad*. *Jazykovědné aktuality* 3-4/50, s. 58-70.